

বিশ্ববিষ্টালয়ের প্রাণকেন্দ্র এবং গ্রন্থাগার। বিশ্ববিষ্টালয়ের গ্রন্থাগারক ঘৰে গড়ে উঠে এবং একাডেমিক মান ও উৎকর্ষ। ঢাকা বিশ্ববিষ্টালয়ের প্রতিকার ধূক থেকে ১৯২১ সালে জ্ঞানীয়ন ঢাকা কলেজের মাঝে যৌল হাজাৰ বই নিয়ে বিশ্ববিষ্টালয়ের গ্রন্থাগারের ধাৰা শুৰু। আজ প্রাণাগারটি নিঃসন্দেহে দেশের সবৰহং গ্রন্থাগার। জাতীয় গ্রন্থাগারের অভাবে জাতীয় জীবনের গ্রন্থাগার সম্পর্কীয় ধাৰণীয় ঢাকা হিস্তি একেই ঘৰততে হচ্ছে।

সাবিক ঢাকা পুৰুষের লক্ষ্যে বিগত কলেক বছৰ ধাৰণ সীমিত আধিক বগদের মধ্যে গ্রন্থাগারকে পুনৰ্বিষ্টাস কৰা হয়েছে। বর্তমানে গ্রন্থাগারের সমগ্ৰ কৰ্মকাৰ তিনটি পৃথক্কভবনে নিপৰি হচ্ছে— প্ৰধান ভবন, প্ৰশাসনিক ভবন ও বিজ্ঞান ভবন। প্ৰধান ভবনে বিজ্ঞান ও জীব-বিজ্ঞান অনুষদ ব্যাংকীত অগ্রগত অনুষদেৱ বই, সামৰিকী, গবেষণা উপাদান এবং বেঁৰোৱা ও রেফাৰেন্সেৱ উপাদান সন্নিবেশিত হয়েছে। এই ভবনে একটি সময়ে প্ৰায় পাচশত পাঠক-পাঠিকা বসে পড়াৰ স্থান পাত্ৰছন। শিক্ষক ও গবেষকদলেৱ জন্য আলাদা 'কিউবিকল' রয়েছে।

প্ৰশাসনিক ভবনেৱ (প্ৰাঞ্জন পাৰিলিক লাইভেৱ ভবনেৱ) নীচতলাৰ একটি কক্ষকে আধুনিক পাঠকক্ষে পাৰিবতিত কৰে 'পিৰিওডিক্যাল ও জৰ্নাল' পাঠকক্ষ হিসাবে ঢাকা কলেজে চালু কৰা হয়েছে। অতীতে জৰ্নাল ও পিৰিওডিক্যাল পাঠকদেৱ ধৰা-বোঝাৰ বাইৱে ছিল। এখন তাৰা সংগৃহীত সব জৰ্নাল, পিৰিওডিক্যাল ও সংবাদপত্ৰ তাদেৱ হাতেৰ কাছে পাছেন। এই ব্যবস্থা সামৰিককালে গৃহীত একটি নৃতন পদক্ষেপ। ঢাকা বিশ্ববিষ্টালয়ে গ্রন্থাগারে প্ৰায় চোৱ শত দেশী ও বিদেশী সামৰিকী সংগ্ৰহ কৰা হয়।

প্ৰশাসনিক ভবনে অবস্থিত অগ্রগত শাৰ্থাঞ্জলিৰ মধ্যে উল্লেখ্যৰ শাৰ্থা পাওলিপি—এবং রিপ্রোগ্ৰাফি শাৰ্থা ইটুৰ অবস্থান। গ্রন্থাগারেৱ পাওলিপি শাৰ্থাটি নিঃসন্দেহে উল্লেখ্যৰ দাবীৰ বাবে। গ্রন্থাগারেৱ মোট পৰিচারিত পাওলিপিৰ সংখ্যা বৰ্তমানে প্ৰায় পনেৰ হাজাৰ। আছাড়া এখনও আটটি আলমাৰীতে রাঙ্কত পাওলিপিৰ মুহূৰ টিকিত কৰাৰ অপেক্ষায় রয়েছে। এই শাৰ্থাটি সংৰক্ষিত প্ৰাচীন পাওলিপি পুৰুষাপ্যে পাওলিপি গ্ৰন্থগুলোকে সূচাকৰণে বিস্তৃত, পৰিচারিত, তালিকাৰূপৰ কৰা। এবং সুষ্ঠুভাৱে সংৰক্ষণৰ

ঢাকা বিশ্ববিষ্টালয় গ্রন্থাগার

॥ ডাঃ আবদুল মমিন চৌধুৰী ॥

পৰিপ্ৰেক্ষিতে বিগত কলেক বছৰ নিয়লস প্ৰচেষ্টা ঢালানো হয়েছে। ফলে ইতিমধ্যে এক উল্লেখযোগ্য সংখ্যক বাংলা, সংস্কৃত, প্ৰাকৃত, হিন্দী, মেথিলী পাওলিপি গ্ৰন্থকে তালিকাৰূপৰ কৰা সন্তুষ্পৰ হয়েছে। তাৰাড়া দুহাজাৰেৱ অধিক সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ বৰ্ণনামূলক তালিকা এবং প্ৰায় একই সংখ্যক বাংলা পাওলিপিৰ তালিকা প্ৰণীত হয়েছে এবং এগুলি প্ৰকাৰণৰ অপেক্ষায় আছে। দেশেৱ প্ৰতাপত্তি অঞ্চলসমূহ থেকে পাওলিপি এনে সেগুলোকে মাইকোফিল আকাৰে সংৰক্ষণ কৰা হচ্ছে। জৰাজীৰ্ণ মূল্যবান পাওলিপি সমূহকে সংৰক্ষণেৱ জন্য লেমিনেশনেৱ বাবস্থা রয়েছে। এই অমূলা ও দুপ্ৰণ্য সম্পদ সংৰক্ষণেৱ জন্য শীতাতপ নিয়ন্ত্ৰণেৱ ব্যবস্থা রয়েছে।

গ্রন্থাগারেৱ রিপ্রোগ্ৰাফি শাৰ্থাটিৰ সংযোজন এবং সামৰিক পৰিবৰ্ধনেৱ ফলে গ্রন্থাগারটি এখন একটি আধুনিক গ্রন্থাগার বলে পৰিগণিত হতে পেৰেছে। গত পাঁচ বছৰ ধাৰণ শাৰ্থাটি উন্নয়নেৱ উন্নয়ন। এই ভবনে পিৰিওডিক্যাল ও রেফাৰেন্স শাৰ্থা খোলা হয়েছে। সৰ্বাধুনিক আসবাবপত্ৰে সজীব, অধ্যয়ন উপযোগী মনোৱম পৰিৱেশ এবং সৰ্বাধুনিক প্ৰচেষ্টাৱ ইন্দোনীকালে সংগৃহীত প্ৰযোজনীয় পাঠ্যোপাদানেৱ সংগ্ৰহে, গ্রন্থাগারটিৰ ভবন উৎসাহী পাঠক পাঠিকামূলকে সহজে আৰুষ্ট কৰাৰে। বিজ্ঞানেৱ অত্যাধুনিক পাঠ্যোপাদান সংগ্ৰহেৱ জন্য বিশ্ববিষ্টালয়েৱ সীমিত আধিক মণ্ডুৰীৰ মাধ্যমে প্ৰযোজনীয় পাঠ্যোপাদানেৱ সংগ্ৰহে, গ্ৰন্থাগারটিৰ ভবন উৎসাহী পাঠক পাঠিকামূলকে সহজে আৰুষ্ট কৰাৰে।

বিভাগীয় ছাত্ৰ-ছাত্ৰী ও শিক্ষক-হৃন্দ ধাতে তাদেৱ নিয়োজনীয় পাঠ্য সামগ্ৰীৰ অংশবিশেষেৱ নাম্যাত মূলো জিৱোজ কৰি এবং শিক্ষক ও গবেষকদলেৱ গবেষণা উপাদানসমূহেৱ জিৱোজ কৰি সুবৰাহেৱ ব্যবস্থা কৰা হয়েছে। মূল্যবান এই মেশিন-বিজ সংৰক্ষণেৱ জন্য শীতাতপ নিয়ন্ত্ৰণেৱ ব্যবস্থা রয়েছে।

ঢাকা বিশ্ববিষ্টালয়েৱ গ্রন্থাগারেৱ সাবিক উন্নয়ন প্ৰচেষ্টাৱ সবচেয়ে গুৰুত্বপূৰ্ণ সামৰিক পদক্ষেপ এবং বিজ্ঞান শাৰ্থাৰ জন্য একটি নৃতন ভবনেৱ ব্যবস্থা কৰা। অতীতে গ্রন্থাগারেৱ বিজ্ঞান শাৰ্থাটি কাৰ্জন হল

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীদেৱ প্ৰযোজনীয় টেক্সট বইয়েৱ মালচিপল কৰি আনা হচ্ছে এবং এইগুলি পুতৰত সংগ্ৰহেৱ ব্যবস্থা কৰে যতশীল সন্তুষ্পৰ শেলকে দেয়াৰ ব্যবস্থা নেয়া হচ্ছে। পুতৰকান্দি সংগ্ৰহেৱ জন্য চেলতি বছৰেৱ বৰাদসহ পাঁচ বছৰেৱ ব্যয় হয়েছে আৰু মুকোটি সাড়ে সতৰ লাখ টাকা এবং তাৰ ফলে এই সময়ে বাট হাজাৰেৱ অধিক সংখ্যাক বই গ্রন্থাগারেৱ সংযোজিত হয়েছে। সব মিলিয়ে গ্রন্থাগারেৱ বৰ্তমানে প্ৰায় ৫ লক্ষ বই রয়েছে।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰী ও শিক্ষকদেৱ পাঠ্য বই সংগ্ৰহেৱ পাশাপাশি গবেষণাৰ প্ৰতি ধৰে গুৰুত্ব দেয়া হয়েছে। গবেষণা উপাদানেৱ চাহিদা পুৱণেৱ জন্য একটি প্ৰক্ৰিয়ে অধীনে দেশ-বিদেশ থেকে গবেষণা উপাদান সংগ্ৰহ কৰা হয়েছে এবং হচ্ছে। এই প্ৰক্ৰিয়ে মাধ্যমেই 'দি বেঙ্গলী, দি ইংলিশ-ম্যান, ছাৱ অফ ইণ্ডিয়া, সওগাত, মোহামদী' ইত্যাদিৰ মাইকোফিল সংগৃহীত হয়েছে। ঢাকা বিশ্ববিষ্টালয়েৱ গ্রন্থাগারে সংৰক্ষিত গবেষণা উপাদানসমূহেৱ একটি শেণীবিশ্বস্ত তালিকা 'এ কাটোলগ অফ ইন্ডিয়া রিসোৰ্সেস এ্যট দি ঢাকা ইউনিভার্সিটি লাইভেৰী' প্ৰকাশিত হয়েছে। এই গ্ৰন্থটিতে সাড়ে সাত হাজাৰেৱ তাদেৱ হাতেৰ মত গবেষণা উপাদানকে পৰিচায়িত কৰা হয়েছে। এই প্ৰক্ৰিয়ে কাৰ অব্যাহত গতিতে এগিয়ে চলছে।

ঢাকা বিশ্ববিষ্টালয়েৱ গ্রন্থাগারটিকে সময়োপযোগী একটি উন্নত-তর অত্যাধুনিক গ্রন্থাগার হিসেবে গড়ে তোলা, ব্যবহাৰিক সুযোগ-সুবিধা বৃক্ষি এবং কোৰ্স পদক্ষিত চালু হওয়ায় উন্নত পৰিবৰ্তিত পৰিস্থিতিতে ছাত্ৰ-শিক্ষক-গবেষক-হৃন্দেৱ সাহায্য ও সহযোগিতা বৃক্ষিৰ লক্ষ্যে সৰ্বাধুনিক প্ৰচেষ্টা অব্যাহত রয়েছে। তবে একধা অনন্বীক্ষণ্য বৈ, প্ৰযোজনেৱ তুলনায় আধিক বগদে কৰ। দেশেৱ এই মহান 'বিজ্ঞান' বিষ্টাপীটি শিক্ষার পৰিবেশেৱ উন্নতিৰ সাধে সাধে শিক্ষার মান ও উৎকৰ্ষ বৃক্ষি হোক—এটা সকলেৱই কাম্য।